

Okruhu výhodného gravettienu jsou přičteny lokality Wójcice, jeskyně Mamutowa a Kraków-ul. Spadzista (s vrubovými hroty kostěnkovského typu), kde byly odkryty také půdorysy dvou sídelních objektů obložených mamutími kostmi (o jejichž interpretaci autor vyslovuje pochybnosti).

Část II. Późny paleolit (R. Schild). Hranice mezi mladším a pozdním paleolitem je převzata z geologie: S počátkem ústupových fází pozdního glaciálu je také položen počátek pozdního paleolitu, tj. celý magdalénien patří již do tohoto úseku. Autor navazuje na své předchozí práce a předkládá pro pozdní paleolit vlastní listinu 127 typů, s jejíž pomocí statisticky vyhodnocuje 28 významnějších celků. Chronologii opírá o vícevrstevné, radiokarbonovými daty doložené lokality Calowanie (vlastní výzkum) a Witów (výzkum M. Chmielewské). Pouze dva malé inventáře ze starých sběrů patří hamburgieniu; na jedné lokalitě (Liny) byl v posledních letech proveden výzkum. Okruhu magdalénienu patří především jeskyně Maszycka, autor dále uvádí otevřené stanice Rydno II/59 a Cyprznów 3. Důsledně užívá označení „tzv. magdalénien“, protože celý takto označený technokomplex se mu nejeví jednotný. Rozsáhlejší a významnou skupinu tvoří inventáře s „tylczakami lukovými a drapaczami tarnowiańskimi“. Z diagramů a modelu podobnosti vyplývá, že obsahuje vzájemně se lišící skupiny (např. původně autorem vymezený tarnowien, industrie typu Federmesser aj.). Dornívá se, že počátkem mladšího dryasu v podstatě zanikají. Patří k nim Calowanie, vrstvy III a IV, Witów, spodní a střední vrstva, Katarzynów, Tarnowa, Rydno IV/57 aj. Neklasifikovatelná je nejstarší vrstva z Calowanie allerödského stáří. Z Rydna IV/60 pocházejí řápkové hroty typu Lyngby. Nejpočetnější je skupina industrií s řápkovými hroty šwiderského typu patřící do tzv. cyklu mazowszańského, jejichž rozvoj vřeholí v mladším dryasu. Patří k nim zejména Calowanie, vrstvy IV, V, VI, Witów, nejmladší horizont, Świdry Wielkie, I, Stańkowice I, Pludy A aj. Pomocí typologických ukazatelů je možno vymezt skupiny s převahou rydel nad škrabady a opačně, s podílem obloukovitých nožíků a s rozdílnými podíly řápkových či se sbíhavými hranami proximálně. S tímto cyklem souvisejí pravděpodobně také izolované nálezy kostěných artefaktů (hrotů, harpun) z různých oblastí Polska. Také v úvodu této části byly nastíněny přírodní podmínky v údobích klimatických změn na konci glaciálu, jež umožnily rozvoj lovecko-sběračských společností pozdního paleolitu. K rozboru každé kulturní skupiny je připojena úvaha o jejím rozvoji a kontaktech, v závěru je pak mapa rozšíření a chronologická tabulka.

Část III. Spoločnosť loviacko-rybáckej včesného holocénu (H. Więckowska). Mezolit je v Polsku neobyčejně hojný jak na povrchových, tak i ve stratifikovaných lokalitách. Jeho členění provádí autorka pomocí podílů charakteristických mikrolitů a vymezuje různé cykly (narwiański, wiślański, kundajski, pienkowski), které spolu s vlivy maglemoskými vytvářejí pět více méně ohraničených regionů. Pojetí autorky se značně liší od pojetí předloženého před několika lety S. K. Kozłowski, s nímž na mnoha místech polemizuje. Mezolitu patří také izolované harpuny a hroty s podélnými rýhami, v nichž v jednom případě byly ještě vsazeny kamenné břity, jakož i parohové a kostěné předměty ornamentálně zdobené. Přírodní prostředí, chronologie i postavení polského mezolitu v evropském kontextu zdůrazňují jeho význam.

Na knize je patrna rozdílnost přístupů jednotlivých autorů, obsahuje však řadu nových názorů a postřehů; mezitím již vyvolala odezvu (J. K. Kozłowski a S. K. Kozłowski: Epoka kamienia na zemiach Polskich, Warszawa 1977), jejíž autoři předkládají svou vlastní, od recenzované publikace odlišnou — koncepci. Pojednávání dílo je však velmi záslužné, neboť přináší jak množství materiálu a terénních poznatků, tak i syntetizující úvahu.

Karel Valoch

Marta Godłowska — Anna Kulozycza-Leciejewiczowa — Jan Machnik — Tadeusz Wiślański: *Prahistoria ziem polskich II. Neolit* (pod redakcí W. Hensla a T. Wiślańskiego). Vydavatelství PAN, Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk 1979. 452 stran, 254 kresebných a fotografických obr. (v textu).

V uplynulém desetiletí vydali polští archeologové vedle uceleného přehledu zaměřeného na neolit Polska (The Neolithic in Poland, 1970) další velkou syntézu tohoto období, tentokrát v rámci monumentální řady Prahistoria ziem polskich. Druhý díl uvedený

edice je vyhrazen neolitu v pojetí polských badatelů; zahrnuje nejstarší zemědělské kultury mladší doby kamenné včetně tzv. subneolitických kultur odpovídajících časově středoevropskému eneolitu. Vyšáďeno v absolutní chronologii, vyplňuje polský neolit období mezi lety 4600 – 1800 př. n. l.

Recenzovaná publikace má kromě úvodu a závěru sedm hlavních částí. Ve vstupním oddíle pojednává stručně T. Wiślański o významu neolitu pro pravěký vývoj lidstva a poté se zaměřuje na charakteristiku pojmů neolit a eneolit z hlediska obsahového i časového. Autor se zabývá základní chronologií neolitu a jeho rozdělením v oblasti mezi Odrou a Vislou. Tato část vhodně doplňuje přehledná chronologická tabulka (obr. 2). Úvodní pasáž je zakončena podrobnou historií výzkumu a studia polského neolitu s těžištěm v poválečném období.

První část svazku je věnována nejstarším zemědělským kulturám na území Polska. Autorka A. Kulczycka-Leciejewiczowa rozdělila tuto neobsáhlejší partii dítající celkem 152 stran do čtyř subkapitol. Genezi evropského neolitu sleduje v nejjřších souvislostech; značný prostor vyhrazuje také samotnému procesu neolitizace v Přední Asii a na Balkáně (str. 26 – 33). Další důkladně propracovaná subkapitola (C) pojednává o kultuře s lineární keramikou. Novější nálezy ukazují, že osídlení se starší lineární keramikou (gniechowický styl a zofipolský styl – obr. 8, 10) je v Malopolsku intenzivněji doloženo, než se dosud soudilo. Ve Slezsku je prokázán plynulý vývoj od mladší lineární keramiky přes šárecký stupeň (obr. 19) do kultury s vypíchanou keramikou. Subkapitolu D (str. 95 – 164) věnuje A. Kulczycka-Leciejewiczowa mladším kulturám podunajského okruhu na území Polska, kulturám „lengyelsko-polgárského komplexu“. Hlavní naleziště vypíchané keramiky, samboreské a malické skupiny jsou uvedena na obr. 35. Osídlení střední a mladší fáze uvedeného komplexu představují skupiny rzeszovská, pleszovská, janówecká, brzeskokujawská (górowska), ocická, modlnická, vyciáská, jordanovská a skupina s bíle malovanou keramikou (mapa na obr. 43). Charakteristiky kulturní náplně jednotlivých stylů a skupin jsou v případě obou subkapitol (C, D) doplněny pojednáním o způsobu obživy lidu s lineární a lengyelskou keramikou, o výrobě nástrojů a o výměnných kontaktech. Zajímavé jsou také pokusy o rekonstrukci jejich společenské struktury (str. 86 – 89; 152 – 156). Celá první část je bohatě ilustrována klasiickými „pěrovkami“ (52 obrázků včetně jednoho barevného), mapami, plány, grafy i statistickými tabulárními přehledy.

V druhé části „Neolitu“ se T. Wiślański zabývá problematikou kultury nálevkovitých pohárů (str. 165 – 200). Na pozadí přírodních, hospodářských a společenských změn probíhajících ve IV. tisíciletí ve střední Evropě řeší složité otázky spojené s genezí tohoto kulturního okruhu. Podrobně propracovaná chronologie a periodizace kultury nálevkovitých pohárů i její rozčlenění do lokálních skupin dovolují provádět synchronizace nejen na území Polska, ale i na rozsáhlém evropském teritoriu (obr. 106). Autor rozlišuje skupinu severní (jižní Švédsko, Dánsko, Mecklenbursko), východní (s těžištěm rozšíření na Kujavách, ve Velkopolsku a východním Pomoří), jihovýchodní (Malopolsko), slezsko-moravskou (Dolní a Horní Slezsko, Morava) a baalbersko-salzmuńdskou (Čechy, Sasko). T. Wiślański věnoval velkou pozornost rozboru kamenných nástrojů, dokladům těžby surovin (obr. 126 – 132) a měděným předmětům (obr. 136 – 138). Na základě předchozích rozborů se pokouší nastítnit společenskou strukturu lidu s nálevkovitými poháry, která již měla nepoohybně patriarchální charakter.

Ve třetí části – koncepčně shodné s předcházející – pojednává opět T. Wiślański o dalším rozvoji neolitického obyvatelstva spojeném s kulturou kulovitých amfor (str. 201 – 209). V souvislosti s otázkou vzniku této kultury vyslovuje autor myšlenku o místních genetických rozdílech způsobených starými lokálními tradicemi (Mazury, Volyň, Podolí, Moldávie). V rámci kultury s kulovitými amforami lze vydělit dvě větš územní skupiny: západní v povodí Labe a východní v povodí Visly (obr. 153, 154). Jejich jednotlivé vývojové fáze jsou zachyceny na obr. 155 – 164. Stejně jako v případě lidu s nálevkovitými poháry sleduje autor pomocí archeologických dokladů bohaté obchodní kontakty a kapitolu završuje pokusem o rekonstrukci společenské struktury obyvatelstva s kulovitými amforami (str. 292 – 293).

Marta Godłowska je autorkou stručné čtvrté části recenzovaného díla (str. 301 – 317), zasvěcené vzniku a dalšímu vývoji kultury s kanelovanou keramikou. Proces formování tohoto kulturně-historického celku sleduje v nejjřších evropských souvislostech a prokazuje důvěrnou znalost sledovaného období v našich zemích, zejména na Slovensku a na Moravě. Podrobněji se zabývá pohřebním ritem, formami osídlení a hospodářskou

základnou lidu s kanelovanou keramikou. Zvláštní pozornost věnuje soudobým mezikulturním vztahům (str. 316—317).

Pátou část, navzanou Okruh subneolitických kultur v Polsku (str. 319—336), rozdělil T. Wiślański do tří subkapitol: A. Problém tzv. serovské kultury; B. Kultura hřebenové keramiky a C. Kultura s keramikou jamkové-hřebenovou. Rozšíření uvedených kultur přehledně zachycuje mapa na obr. 195. Zajímavé je zpracování pasáží o formách obydlí, o způsobu získávání obživy a opracování základních surovin.

Obsáhlou šestou část o kulturním okruhu se šňurovou keramikou (str. 337—411) vypracoval Jan Machnik. Uvedená problematika je logicky rozčleněna do pěti oddílů: Začíná přehledem nalezišť celoevropského horizontu kultury se šňurovou keramikou. Následuje obsáhlejší část o středoevropském horizontu se samostatnými statěmi o staro-šňurových mohylách v západní části Malopolska, o hrobových nálezích ze Slezska, z území západního a středního Pomorí. Další samostatný oddíl je věnován rzucewské kultuře s detailním popisem pohřebního ritu, hospodářství, kulturních vztahů této kultury s vnitrozemím. O zlocekké kultuře pojednává autor v části D a mladším lokálním skupinám šňurové kultury je vyhrazen závěrečný oddíl E.

Sedmá část (str. 413—419) obsahuje stručnou charakteristiku kultury se zvoncovitými poháry, zpracovanou Janem Machnikem. Celkové rozšíření lidu se zvoncovitými poháry v Evropě je zachyceno na obr. 250.

Druhý díl *Prahistorie ziem polskich* vyšel za necelých devět let po předchozí velké syntéze neolitu Polska (*The Neolithic in Poland*, 1970). Tato skutečnost jistě vzbudí obdiv všude tam, kde má výzkum mladší doby kamenné bohatou tradici, kde je však souborné zpracování tohoto období již několik desetiletí postrádáno. Ze srovnání uvedených prací je zcela evidentní, že od vydání první monografie dospěli polští archeologové k řadě nových poznatků a dosáhli ve výzkumu neolitu mnoho výrazných úspěchů. Náročný čtenář může sice namítnout, že jednotlivé úseky polského „Neolitu“ nejsou zpracovány rovnoměrně (viz různý rozsah hlavních částí) nebo důsledně podle jednotného schématu, což je např. patrné v případě nesterajného pořadí kapitol a problematikou geneze té které kultury. Celkovému reprezentativnímu charakteru publikace by také jistě lépe odpovídaly kvalitnější reprodukce některých fotografií. Tyto námítky převážně formálního rázu nemožou nic změnit na skutečnosti, že se autorskému kolektivu recenzovaného svazku podařilo vytvořit opravdu zdařilé dílo, koncepčně jednotnější než v případě původní syntézy neolitu, s větším prostorem jak pro analýzu materiálu, tak zejména pro společensko-ekonomické charakteristiky neolitických kultur.

Eliška Kazdová

Jan Machnik—Bogusław Gediga—Jacek Miśkiewicz—Witold Hensel: *Prahistoria ziem polskich III. Wczesna epoka brązu* (pod redakcí A. Gardawského a J. Kowalczyka a za souborné redakce W. Hensela). Vydavatelství PAN, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1978. 212 stran, 69 obr. a 56 tab. kresebné, fotografické a mapové dokumentace (v textu).

Třetí svazek velkolepé polské „Prahistorie“ je věnován rané a starší době bronzové v tradičním pojetí polských badatelů, tj. v rozsahu I. a II. per. Mont. (R BA₁ — BC). Za redakce † A. Gardawského a J. Kowalczyka se i v tomto svazku sdružili přední polští specialisté z ústavů PAN: J. Machnik obsáhl prvou část s obecným pojednáním o genezi, celkové charakteristice, vývojových tendencích a chronologii rané doby bronzové (subkapitola A) a s charakteristikami základních kultur té doby (subkapitola B). B. Gediga pak v druhé části zpracoval tzv. předlužickou kulturu starší doby bronzové a † J. Miśkiewicz kulturu trzcienieckou téže epochy v části třetí. Ve 4. části pak W. Hensel rešumuje v hutné zkratce svoji — vpodstatě neoautochtonistickou, avšak originálně modifikovanou — koncepci etnického vývoje pravěku.

Prvou část knihy otevírá J. Machnik velkorysým přehledem kulturního vývoje na rozhraní neolitu a časné doby bronzové v jižním Podunají a ve střední Evropě (kultura vučedolská a její současné ekvivalenty: Schneckenberg-Glina III, Mondsee, Attersee, Polada, pozdní fáze zvoncovitých pohárů a z ní částečně vyrůstající kultura nagyrévská